

İcmal Məqalə

Sahibkarlığın formalaşmasına və inkişafına təsir edən amillər

Namazov N.İ.¹

¹ Azərbaycan Tibb Universiteti. İctimai fənlər kafedrası.

Nəşr tarixi: avqust 2018

***Addresses for Correspondence :** Prof.Balakishi Hüseynov, 41, S.Vurgun street, Baku, AZ1022, Azerbaijan Medical University, Department of Human Anatomy, Email: medun91@mail.ru

Açar sözlər : menecment, sahibkarlıq, texnologiya.

Sahibkarlıq prosesində yeni maddi dəyərlər yaradılır. Bu sahibkarlıq növünə əmtəə istehsalı, istehsal təyinatlı əmtəələrin istehlakı, istehsalla bağlı xidmətlər, müxtəlif xidmətlərin göstərilməsi, elmi-texniki və informasiya fəaliyyəti daxildir. İstehsal fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən hər bir sahibkar hansı fəaliyyət növü ilə məşğul olacağını, hansı əmtəələri istehsal edəcəyini və xidmətlər göstərəcəyini əvvəlcədən müəyyən etməlidir. Sahibkar öz istehsal fəaliyyətini təşkil edərkən həmçinin bu fəaliyyət növünə təsir edən amilləri araşdırmalı və onları nəzərə almalıdır.

Sahibkarlığın təşkili və həyata keçirilməsi üçün ən vacib amillər bu sahibkarlıq növü ilə məşğul olmaq istəyən sahibkarın mövcudluğu, müvafiq istehsal fondlarının və işçi qüvvəsinin olmasıdır. (1-səh.116) Ancaq bunlardan əlavə sahibkarlığın təşkili, müvəffəqiyyətli fəaliyyəti bir sıra başqa amillərdən də asılıdır və sahibkar mütləq bu amilləri nəzərə almalıdır. Ümumi şəkildə bu amillər müəssisədaxili və müəssisəxarici amillərə ayrılır. Müəssisədaxili amillər sahibkarlıq bilavasitə təsirinə məruz qala bilən və onun tərəfindən idarə oluna bilən amillərdir.

Müəssisədaxili amillərin idarə edilməsi nisbi xarakter daşıyır. Sahibkar bu amillərin formalaşması üsullarını və ya onlardan istifadə edilməsi üçün mövcud variantlardan birini seçmək imkanına malik olur. Bundan əlavə, sahibkar daxili amillərin hər

birinin inkişafının istiqamətləndirilməsi imkanına da malik olur.

Sahibkarlıq fəaliyyətinə təsir göstərən əsas daxili amillər aşağıdakılardır: sahibkarın məqsədi; məqsədə nail olmaq üçün seçilən texnika və texnologiya; seçilmiş texnika və texnologiyaya uyğun təşkilatı struktur; struktur bölmələrinin vəzifələri; qarşıya qoyulan vəzifələrin icraçılarının peşə-ixtisas tərkibi və hazırlıq səviyyəsi.

Sahibkar seçdiyi məqsəd və vəzifələrin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün müvafiq texnika və texnologiya seçməlidir. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, elmi-texniki tərəqqi inkişaf etdikcə, istehsalın mexanikləşdirilməsi, avtomatlaşdırılması, kompüterləşdirilməsi səviyyəsi yüksəldikcə, məhsulun keyfiyyətinə tələb artdıqca texnologiyanın istehsal sahibkarlığına təsiri də artır.

Elmi-texniki tərəqqi sahibkarlıq fəaliyyətinin hər bir mərhələsində əmək bölgüsünün dərinləşməsinə səbəb olmuş və olmaqdadır. Bu əmək bölgüsü müəssisələrdə təşkilatı strukturların formalaşmasında əsas rol oynayır. Sahibkarın seçdiyi texnologiya ixtisaslaşmış əmək bölgüsü vasitəsilə mərhələlərə və hissələrə bölünür ki, onların icrası üçün ayrı-ayrı iş yerləri və bölmələri təşkil olunur. Təşkil edilən iş yerləri və bölmələri iyerarxiya tərkibində bir-birini tamamlamalıdır.

Müəssisənin təşkilatı strukturunun hər bölməsi qarşısında müəyyən məqsədlər qoyulur ki, onlar da

öz növbələrində bölmənin iş yerləri arasında hissələrə bölünürlər. hər bir vəzifə ümumi məqsədə nail olunmasına xidmət etməlidir. Ona görə də iş yerlərində və bölmələrdə vəzifələrin düzgün təyin olunması və bölüşdürülməsi sahibkarlıq fəaliyyətində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadi amillər əsasən əhalinin alıcılıq qabiliyyəti ilə bağlıdır. Çünki o, sahibkarlığın məqsədinə nail olmaq, yəni mənfəət əldə etmək vasitəsidir. Alıcıların pul vəsaitlərinin az və ya çox olması onların alacağı əmtəələrin və istifadə edəcəyi xidmətlərin növlərini, kəmiyyətini, bu əmtəələrə və xidmətlərə görə ödəməyə hazır olduqları məbləği müəyyən edir. Bu məbləğ nə qədər çox olsa, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün daha əlverişli mühit yaranmış olar. Bununla yanaşı iqtisadi amillərə iş yerlərinin mövcudluğunu və məşğulluğun səviyyəsini də aid etmək olar. Məşğulluq səviyyəsi yüksək olduqca əhalinin gəlirləri də yüksək olur. İnformasiya, kredit əldə etmək imkanları, dövlətin sahibkara müxtəlif maliyyə güzəştləri, yardımları da iqtisadi amillərə aid edilməlidir. (3-səh.86)

Sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli təşkil edilməsində dövlətin maliyyə-kredit, vergi siyasətinin də mühüm əhəmiyyəti vardır. Kredit faizlərinin aşağı olması, vergi güzəştləri sahibkarlığın inkişafına əlavə stimulyar yaradan iqtisadi amillər kimi xüsusi önəm daşıyır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin hüquqi amillərin rolu böyükdür. Sahibkarlıq yalnız qanunvericiliklə müdafiə olunmaqla inkişaf edə bilər. Ona görə də hər bir ölkədə, o cümlədən Azərbaycanda, sahibkarlığın, xüsusilə də istehsal sahibkarlığının inkişafı üçün müxtəlif qanunların qəbul edilib tətbiq edilməsinə ehtiyac vardır. İnkişaf etmiş bazar iqtisadiyyatına malik olan ölkələrdə bu istiqamətdə xeyli işlər görülmüşdür və buna görə də həmin ölkələrdə sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli hüquqi mühit formalaşmışdır. Azərbaycanın bu ölkələrin təcrübəsindən yararlanmasına ehtiyac vardır.

Sahibkarlığın inkişafında ölkədə mövcud olan sosial-mədəni mühit də müəyyən rol oynayır. İctimai

şüur, əhalinin təhsil səviyyəsi yüksək olan ölkələrdə sahibkarlığın inkişafı üçün daha münbit sosial-mədəni mühit mövcud olur. Bunlarla yanaşı əxlaqi və dini normalar, adət-ənənə, yaş-cins tərkibi, əhalinin məskunlaşma səviyyəsi, miqrasiya meyli də sahibkarlığın formalaşmasında və inkişafında əhəmiyyətli rola malikdir. Qeyd edilənlər insanların həyat tərzini, zövqünü, dünyagörüşünü, sahibkarlığa münasibətini formalaşdırır, onların müxtəlif növ əmtəələrə və xidmətlərə, əmək haqqı səviyyəsinə, əmək şəraitinə tələbatını müəyyənləşdirir. (4-səh.139)

Sahibkarlığı ilk növbədə müəyyən texnika və texnologiyadan istifadəyə əsaslanır. Ölkədə elmin, texnikanın və texnologiyanın inkişaf səviyyəsi artdıqca istehsal sahibkarlığının inkişafı daha da sürətlənir, yeni istehsal sahələri, müəssisələri yaranır.

Təbii ki, müxtəlif istehsal sahələrində sahibkarlıq fəaliyyətinin təşkili müvafiq texnika və texnologiyanın mövcudluğu ilə yanaşı onların əldə edilməsi imkanı ilə də bağlıdır. Bununla yanaşı, bazar iqtisadiyyatı şəraitində yalnız yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi, istehsalın daim yeniləşdirilməsi, modernləşdirilməsi əsasında rəqabətə tab gətirmək, sabit sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq olar. Ancaq sahibkarların heç də hamısının, xüsusilə kiçik və orta sahibkarların yeni texnika və texnologiya almaq imkanları olmur. Ona görə də dövlət maliyyə-kredit-vergi güzəştləri sahibkarlara, xüsusilə də kiçik və orta sahibkarlara yardımlar etməli və beləliklə də onları istehsalatı yeni texnika və texnologiyaya tətbiq etməyə sövq etməlidir.

Ölkədə sahibkarlığın, xüsusilə də istehsal sahibkarlığının bu və digər sahələrinin inkişafında mövcud təbii-iqlim şəraiti, təbii sərvətlərin mövcudluğu, avtomobil, su, hava, dəmir yol şəbəkələrinin inkişaf səviyyəsi, ölkənin coğrafi mövqeyi və beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirak səviyyəsi əhəmiyyətli rol oynayır. Ölkənin əlverişli coğrafi mühiti sahibkarlığın bu və ya digər sahələrinin inkişafına əlavə stimulyar yaratmaqla

bərabər, ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsinə də münbit şərait yaradır.

Hər hansı bir ölkədə sahibkarlığın inkişafında, xüsusilə də ölkəyə xarici investisiyaların cəlb edilməsində infrastrukturla bağlı amillərin rolu böyükdür.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, istehsal sahibkarlığının səmərəli təşkilinə həmçinin aşağıdakı xarici amillər də təsir göstərir: tərəfdaşlar, tərəfdaşlıq əlaqələrinin səviyyəsi və etibarlılığı; işçilərin peşəkarlıq səviyyəsi; firmanın istehlakçılar arasında nüfuzu; həmkarlar ittifaqı; rəqiblər, onların üstün və zəif cəhətləri, rəqabətin səviyyəsi; dünya bazarlarında vəziyyət.

Sahibkarlığın formalaşmasına və inkişafına müəssisədaxili və müəssisəxarici amillərlə yanaşı sosial-iqtisadi amillər də əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin səmərəli həyata keçirilməsində bu amillərin rolunu nəzərə almaq və onlardan istifadə etmək lazımdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, sahibkarlığın formalaşmasına təsir edən sosial-iqtisadi amillərlə onun inkişafına təsir edən sosial-iqtisadi amillər bir-birindən fərqlənirlər. İnkişaf etmiş ölkələrin, eləcə də Azərbaycanın sahibkarlığın formalaşması sahəsində əldə etdikləri təcrübənin təhlili belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, bu sahibkarlıq növünün formalaşmasının aşağıdakı amillər təsir edir: sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən şəxsin dünyagörüşü, hazırlıq səviyyəsi, şəxsi keyfiyyətləri, işgüzarlığı, təşkilatçılıq qabiliyyəti: ailə-məişət münasibətləri; ictimaiyyətin (cəmiyyətin) sahibkarlıq fəaliyyətinə münasibəti; əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyəti.

Təbiidir ki, sahibkarlığın formalaşmasına təsir edən başlıca sosial-iqtisadi amil sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən şəxsin dünyagörüşü, hazırlıq səviyyəsi, şəxsi keyfiyyətləri, işgüzarlığı, xüsusilə də təşkilatçılıq qabiliyyəti ilə bağlıdır. Gələcək sahibkarın geniş dünyagörüşə malik olması ona daha əlverişli istehsal növünün seçilməsində yardımçı olur; yüksək hazırlıq səviyyəsinə (təhsilə,

ixtiasa, iş təcrübəsinə və s.) malik olan, işgüzar, təşkilatçılıq keyfiyyətlərinə sahib olan gələcək sahibkar öz istehsal fəaliyyətini dövrün tələbləri səviyyəsində qurmaq imkanı qazanır. (5- səh.108)

Gələcək sahibkarın ailə-məişət münasibətləri sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşmasında əhəmiyyəti rol oynayır. Sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyən, təbiidir ki, tərəfdaşını öncə ailəsində axtarır, öz ailə üzvlərinin köməyinə, yardımına bel bağlayır. Normal ailə-məişət münasibətlərinə malik olmayan şəxsin sahibkarlıq fəaliyyətində uğur qazanması çox zaman mümkün olmur və ya çox çətin başa gəlir.

Maliyyə mənbəyi : yoxdur.

Maraqların toqquşması : yoxdur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının "Sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında" Qanunu. Bakı, 1998.
2. A.Ə.Əliyev, A.Şəkəraliyev. Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti. Bakı, 2003.
3. V.Niftullayev. Sahibkarlığın əsasları. Bakı, 2012.
4. S.A.Abbasov. Sahibkarlıq beynəlxalq biznesin təşkilinin forması kimi. Azərbaycan Vergi xəbərləri. Bakı, 2011.
5. T.Əhmədov. Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına dair. Bakı, 2012.
6. Y.M.Osmanov. Sahibkarlıq işinin əsasları. Moskva, 1996.